

იაკობ გოგებაშვილი ქართული ბატონყმობის
თავისებურებათა შესახებ
IAKOB GOGEBASHVILI ABOUT THE PECULIARITIES
OF THE GEORGIAN FEUDAL SYSTEM

ლევან ბებურიშვილი
Levan Beburishvili

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: ქართული ლიტერატურა, ქართული
ფეოდალიზმი, იაკობ გოგებაშვილი

Keywords: Georgian literature, Georgian feudalism, Iakob Gogebashvili

საუკუნეების განმავლობაში ბატონყმობა ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკური მოწყობის საფუძველს წარმოადგენდა. თანამედროვე გადასახედიდან ძნელია, რაიმე პოზიტიური დავინახოთ ამ სოციალურ ინსტიტუტში, რომელიც ხშირად ხდებოდა ადამიანის ღირსებისა და საკუთრების ხელყოფის წინაპირობა. ქართველ მწერალთა არაერთი თხზულება მიედღვნა ბატონყმობის მხილებას, თუმცა, ამასთანავე, აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მეცხრამეტე საუკუნის ქართველ კლასიკოსთაგან ზოგიერთი საგანგებოდ განასხვავებდა ბატონყმობის ქართულ და რუსულ მოდელებს. მაგ., ალექსანდრე ორბელიანი ამტკიცებდა, რომ ისტორიულად საქართველოში ბატონყმობას არ ჰქონია სასტიკი ფორმა და ძველად ღირსეულ ქართველთ მამაშვილური დამოკიდებულება ჰქონდათ ყმებისადმი. წერილში „უწინდელს დროს ბატონყმობა საქართველოში“ („ცისკარი“, 1859, N11) ალექსანდრე ორბელიანი აღნიშნავს: „საქართველოში მებატონე ყმობა მონად (მონება მესმის მე, დაჩაგვრა) არ ითქმის. მართალია, სიტყვა ყმობა იყო, მაგრამ საქმე მონებას არ აცხადებს... უწინდელს დროში, გარეშე კაცი იმას ეძებდა: მებატონე ვიშოვნო და იმას შევეხიზნოვო, ამისთვის, რომ მებატონე თავის ყმასა შვილსავით ყურს უგდებდა და შვილის მზგავსად გული სტკიოდა ყმისთვის“ (ორბელიანი 1859: 216).

აღ. ორბელიანის თქმით, ყმას ნებისმიერ დროს შეეძლო ბატონთან სტუმრობა, რჩევისა თუ სათხოვრისათვის მისვლა. ბატონი და ყმა ხშირად ერთად იყვნენ, ერთად სადილობდნენ, ერთმანეთზე ზრუნავდნენ, ჭირშიც და ლხინშიც ედგნენ ერთმანეთს გვერდით.

რა თქმა უნდა, ასეთი თვალსაზრისი დიდწილად რომანტიკულია (რის გამოც ალექსანდრე ორბელიანი საბჭოთა ისტორიოგრაფიისა და ლიტერატურათმცოდნეობის მიერ რეაქციონერად იყო გამოცხადებული), თუმცა უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ მსგავს თვალსაზრისს გამოთქვამენ არა მხოლოდ ე. წ. „მამათა თაობის“ მწერლები, არამედ სამოციანელთა ისეთი თვალსაჩინო წარმომადგენლებიც, როგორებიც არიან აკაკი წერეთელი და იაკობ გოგებაშვილი.

აკაკი წერდა: „ამ უკანასკნელ დრომდი ბატონყმობას ისეთი ხასიათიარ ჰქონია საქართველოში, როგორც სხვაგან; ის იყო მხოლოდ ძმური, ერთმანეთთან უმფროს-უმცროსული დამოკიდებულება...“

ბატონი მეგრულათ პატონია და ქანურათ პატრონი. ცხადია, რომ აქ მხოლოდ ორი ასო „ტ“ და „რ“ არიან გადასმულ-გადმოსმული, თორემ ეს სიტყვები ერთად ნიშნავენ მზრუნველი, მფარველი და არა უფალი, აგრეთვე ჩვენი ძირეული სიტყვა „ყმა“ არ ნიშნავს მონას. ე. ი. ყმანვილი ანუ ახალგაზდა. რუსთველი ხშირათ ყმას ეძახის თვით ტარიელსა და ავთანდილსაც. ამნაირათ ბატონყმობა ნიშნავდა თანასწორ, ძმურ უფროს-უმცროსულ დამოკიდებულებას განაწილებას და არა ნაძალადევ მბრძანებლობას. და რუსთველსაც სწორეთ ამგვარადა აქვს გამოსახული“.

წერილში „ბატონყმობა რუსეთსა და საქართველოში“ (ქ. „ნაკადული“, 1911 N 2-4) იაკობ გოგებაშვილიც ძალზე საინტერესო მოსაზრებას ავითარებს ამ საკითხის ირგვლივ. იგი მიუთითებს, რომ ჩვენს ქვეყანაში ბატონყმობას არ ჰქონია ისეთი სასტიკი ფორმა, როგორიც რუსეთში, რადგან იქ ორ ფენას შორის იდგა „მესამე ძალა“ რეგულარული ჯარის სახით, რომელიც იყო ბატონთა იარაღი ყმების დასასჯელად, საქართველოში კი ასეთი შუამავალი რგოლი არ არსებულა. გლეხები უმრავლესობას შეადგენდნენ, თავადაზნაურობას კი მათი გარკვეული რიდი ჰქონდა ამ გარემოების გამო და გლეხებს ყველაფერს ვერ უბედავდა. რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ თავადებსა და გლეხებს შორის გაჩნდა ჯარი, რამაც გააღრმავა უფსკრული სოციალურ ფენებს შორის. „ბატონყმობას სხვადასხვა ხასიათი ჰქონდა რუსეთსა და საქართველოში. რუსეთში არსებობდა მუდმივი ჯარი, რომელიც იცავდა თავისს ქვეყანას გარეშე მტრებისაგან და ბატონებსაც ეხმარებოდა, როცა გაბრაზებული ყმები ურჩობას გამოიჩენდნენ ხოლმე. საქართველოს მუდმივი ჯარი არა ჰყოლია. ჩვენს ქვეყანას უმთავრესად თვითონ გლეხობა იცავდა. რუსეთთან შეერთების შემდეგ ბატონყმობამ ჩვენში სხვა ხასიათი მიიღო. ჩვენის ქვეყნის დაცვა გარეშე მტრებისაგან იკისრა რუსის სამუდამო ჯარმა; ჩვენებურმა გლეხობამ ხელიდან გაუშვა თოფ-იარაღი და გადაეჩვია მის ხმარებასა. ბატონებსა და ყმებს შუა ჩამოდგა ახალი, მესამე ძალა – სამუდამო ჯარი და სარჩლი დაუნყო პირველებსა. ბატონებმა დიდი გული მოიციეს, შიში გლეხების უკმაყოფილებისა გაუქრათ და ბევრად მეტი სამსახური მოსთხოვეს მათ“ (გოგებაშვილი 1955: 401). ამასთანავე, იაკობ გოგებაშვილის თქმით, თუ ძველად ბატონები

მარტივ ცხოვრებას მისდევდნენ და მცირედით კმაყოფილდებოდნენ, ახალ დროში მათი მოთხოვნილებები უფრო მრავალფეროვანი გახდა, რუსი არისტოკრატიის მიბაძვით, მათ ფუფუნებით ცხოვრება დაიწყეს, რისი უზრუნველყოფაც გლეხს დაანვა კისრად და ამგვარად წახდა ქართული ბატონყმობის ისტორიულად ჩამოყალიბებული, შედარებით ჰუმანური ხასიათი.

ლიტერატურა:

- ბებურიშვილი, ლ.** (2018). ეთიკური პრობლემატიკა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში. თბილისი: „მერიდიანი“.
- გოგებაშვილი, ი.** (1955). თხზულებანი, ტ. IV. თბილისი: „საქართველოს სსრ განათლების სამინისტრო“.
- ორბელიანი, ალ.** (1859). უნინდელს დროს ბატონყმობა საქართველოში. „ცისკარი“, N11.
- წერეთელი, ა.** (1960). თხზულებათა სრული კრებული 15 ტომად, ტ. XII. თბილისი: „სახელგამი“.

For centuries, serfdom was the basis of the socio-political system of Georgia. From a modern point of view, it is difficult to see anything positive in this social institution, which often became a precondition for the violation of human dignity and property. Numerous works by Georgian writers have been devoted to exposing serfdom. However, it is also noteworthy that some of the nineteenth-century Georgian thinkers distinguished Georgian and Russian models of serfdom. For example, Alexander Orbeliani argued that historically serfdom in Georgia did not have a brutal form and that in ancient times worthy Georgian princes had a paternalistic attitude towards serfs. In the article “Early Serfdom in Georgia” (“Tsiskari”, 1859, # 11) Alexander Orbeliani states: “It is true that the word serfdom existed in Georgia, but Georgian serfdom had a different character. Earlier the peasant aspired to find a master and be protected because he treated him like his own child” (Orbeliani 1859: 216).

According to Alexander Orbeliani, the serf could visit the master at any time, come for advice or beg. The master and the serf were often together,

having dinner together, caring for each other, standing side by side in times of trouble and famine.

Of course, such a view is largely romantic (which is why Alexander Orbeliani was declared a reactionary by Soviet historiography and criticism), but it should be noted that such a view is expressed not only by the writers of the “Fathers’ generation”, but also by the prominent figures of the sixties – Akaki Tsereteli and Iakob Gogebashvili.

Akaki Tsereteli wrote: “Until recently, serfdom had not had such a character in Georgia as elsewhere; He was just an older-younger relationship with each other ... Our old word “serf” does not mean a slave, but - a boy, a young man. Rustaveli often calls Taniel and Avtandil serfs. So serfdom meant equal, fraternal relations, not coercive domination.

In the letter “Serfdom in Russia and Georgia” (“Nakaduli”, 1911, # 2-4) Iakob Gogebashvili also develops a very interesting opinion on this issue. He points out that serfdom in Georgia has not been as brutal as in Russia, because there stood between the two strata, a “third force” in the form of a regular army, which was the masters’ weapon to punish serfs, and in Georgia, there was no such mediator. After the establishment of Russian rule, an army emerged between the nobility and the peasants, which widened the gap between the social strata. “Serfdom had a different character in Russia and Georgia. There was a permanent army in Russia, defending its country from outside enemies, and even helping the lords when angry serfs rebelled. Georgia did not have a permanent army. Our country was mainly defended by the peasantry itself. After the unification with Russia, the serfdom took on a different character in us. The defence of our country from outside enemies was undertaken by the Russian perpetual army. In the middle of the lords and slaves came a new, third force - the regular army, and began to sue the first. The lords lost their fear of the peasants’ dissatisfaction and demanded much more service from them”(Gogebashvili 1955: 401). At the same time, according to Iakob Gogebashvili, if in the old days the lords followed a simple life and were little satisfied, in the new time their needs became more diverse, imitating the Russian aristocracy they began to live in luxury, which ensured the peasant’s neck and thus ruined the historically formed relatively humane character of Georgian serfdom.

References:

- Beburishvili, L.** (2016). The Problem of Individualism in the Works by Vazha-Pshavela. *Spekali*, 10.
- Beburishvili, L.** (2018). *Etik'uri p'roblematik'a Vazha-Pshavelas shemokmedebashi*. Tbilisi: „Meridiani“. [Ethical Problems in Vazha-Pshavela's Literary Creations. Tbilisi: “Meridiani”].
- Gogebashvili, I.** (1955). *Tkhzulebani, t'omi IV*. Tbilisi: sakartvelos ssr ganatlebis saminist'ro. [Works, Vol. IV. Tbilisi: Ministry of Education of the Georgian SSR].
- Orbeliani, Al.** (1859). *Uts'indels drois batonqmoba sakartveloshi*. „Tsisk'ari“, 11. [Serfdom in Georgia in the Past. “Tsiskari”, 11].
- Tsereteli, A.** (1960). *Tkhzulebata sruli k'rebuli tkhutmet' tomad, t'. XII*. Tbilisi: „Sakhelgami“. [Complete collection of works in 15 volumes, vol. XII. Tbilisi: “Sakhelgami”].